

Ders 9. Yazın Metin Çevirisinde Eşdeğerlik ve Yorumlama (Дәріс 9. Әдеби мәтін аудармасында баламалық және интерпретация)

Ders planı (Дәрістің жоспары):

1. Yazın metin çevirisinde eşdeğerlik
2. Yazın metin çevirisinde yorumlama

Yazın metin çevirisinde eşdeğerlik

Bilindiği üzere, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren “eşdeğerlik”, çeviri kuramı bağlamında tartışılan en önemli konulardan biri olmuştur. Yıllardır süregelen, “sadık”, “serbest” çeviri tartışmalarından sonra daha sistematik çeviri kuramları oluşturmayı amaçlayan kuramcılar ve araştırmacılar dikkatlerini yeni “üst düşünce birimlerine” yöneltmişlerdi.

“Eşdeğerlik” kavramı da birçok araştırmacının odak noktası haline gelmiş, kavramın tanımı ve uygulanabilirliği ile ilgili çeviribilim alanında farklı düşünceler ortaya atılmış ve farklı kuramlar geliştirilmiştir.

Çeviride eşdeğerlik sorunu çevirmenin başını çok ağrıtır. Bu sorun aslında bir dil-kültür farklılığı sorunudur, çünkü hiçbir dil diğer bir dille ses-yapı-söz dizimi-anlam açısından çakışmaz, bu nedenle çeviride eşdeğerlik kurmak güç bir iştir.

Düz anlamsal eşdeğerlik

Özgün ve erek metinler arasında birebir olmaya yakın bir örtüşme vardır. Böyle bir eşdeğerlik, çevirmen için sorun oluşturmaz, tersine büyük bir kolaylık yaratır. Ama çevirmen her zaman bu kadar şanslı değildir. Aynı kök dilden ve kültür düzeyinden gelen diller arasında düz anlamsal eşdeğerlik kolaylıkla sağlanabilir.

Yananlamsal Eşdeğerlik

Bu eşdeğerlik, dil yapılarının sadece düz anlamlarıyla değil, işlevlerinin çağrıştırdığı yan anlamlarla ilgilidir. Örneğin, sözcük düzeyinde yan anlamsal eşdeğerlik, yakın eş anlamlı sözcükler arasında (lehçe, argo, jargon) en uygun sözcüklerin işe koşulmasıyla başılır. Deyim, özdeyiş çevirileri bir dile, yan anlamsal eşdeğerlik yoluyla kolaylıkla girebilir. Ancak bu biçimde yabancı yapılar yerli yapılarla en yakın anlamlarıyla aktarılabilir.

Metin türü eşdeğerleriyle ilgili eşdeğerlik

Bu eşdeğerlik türü, kısa hikaye, roman, şiir gibi metin kalıplarının erek dilin benzer yerleşik kurallarına göre çevrilmesini içerir. Alıcı dilde tiyatro gibi bir alan yoksa, böyle bir eserin çevrilmesi önceleri yadırganabilir, ama daha sonra benimsenebilir, hatta bu olay alıcı dile kazanç sağlayabilir. Örneğin, Türk Edebiyatında Lale Devri'nden beri tiyatro ve roman türleri yaygın değildi. Roman diye bir yazın türümüz yoktu. Tanzimat döneminde Fransızcadan yapılan roman çevirileri, yazınımıza roman gibi bir türü getirdi.

Dil-Kullanımsal Eşdeğerlik (Pragmatic Equivalence)

Bu eşdeğerlik, özgün çeviri metninden erek çeviri metnine geçerken biçim birim anlamlarının kesinlikle değiştirilmesini içerir. Yoksa, çevirinin türü düz anlamsal düzeye iner, bu da çevirmeni komik durumlara düşürür.

Bir metin çevirisinde, erek dil okurunun dilsel ve kültürel davranış ve inanış tutumlarının gerektirdiği düzeyde yapılan bir çeviridir. Özgün metinde var olan ama erek dilde olmayan sözcükler ve kavramlar büyük sorun yaratırlar. Bu durumda mutlaka bir anlam kaydırması gerekecektir. Bu konuda en bilinen örnek İngilizce "fish and chips" yapısıdır. Bu yapı, "köfte ekmek" olarak çevrilmişti, çünkü Türk kültüründe "balıklı patates" yaygın bir yemek türü değildir ve böyle bir yemek yeme alışkanlık yoktur. "Köfte ekmek" gibi bir çeviri ortaya atmak İngiliz kültürüne haksızlık olur. Bu tür çeviriye iletişimsel çeviri adı veriliyor.

Metin türü eşdeğerleriyle ilgili eşdeğerlik

Bu eşdeğerlik türü, kısa hikaye, roman, şiir gibi metin kalıplarının erek dilin benzer yerleşik kurallarına göre çevrilmesini içerir. Alıcı dilde tiyatro gibi bir alan yoksa, böyle bir eserin çevrilmesi önceleri yadırganabilir, ama daha sonra benimsenebilir, hatta bu olay alıcı dile kazanç sağlayabilir. Örneğin, Türk Edebiyatında Lale Devri'nden beri tiyatro ve roman türleri yaygın değildi. Roman diye bir yazın türümüz yoktu. Tanzimat döneminde Fransızcadan yapılan roman çevirileri, yazınımıza roman gibi bir türü getirdi.

Eugene Nida, Anthony Pym, Werner Koller ve Gideon Toury gibi kuramcılar çeviriyi "eşdeğer" ilişkiler bağlamında tanımlarken, Snell-Hornby gibi kuramcılar "eşdeğerliğin" çeviride kuramsal bir kavram olarak kullanılmasını reddetmişlerdi.

Mona Baker gibi kuramcılar ise orta yolu bulmayı tercih etmiş, "eşdeğerlik" kavramının çeviri araştırmalarına kolay uygulanabilirliği nedeniyle belli ölçüde kullanılması gerektiğini vurgulamışlardı. Kavramın çeviribilim tarihinin farklı dönemlerinde kazanmış olduğu anlamları açıklamak ve karşılaştırmak amacıyla çalışmada tarihsel bir araştırma yöntemi benimsenip kavrama eleştirel bir şekilde yaklaşılabilecektir. Dilbilimsel çeviri kuramlarından başlayarak, son dönemde geliştirilen felsefi, sosyolojik, kültürel yaklaşımlar da dahil edilerek, kavramın tarihsel gelişimi gösterilmeye çalışılacaktır.

Yazınsal metin çevirilerinde eşdeğerlik düşüncesi, kaynak metnin erek metine aktarımında biçimsel anlamda eşit olmayı düşündürmektedir. Ancak böyle bir eşitlik olması çeviri etkinliğinin yeni anlayışına aykırı bir durumdur. Her dilin kendine özgü bir mantıksal yapısı olduğu düşüncesinden hareketle; çeviri eyleminde diller arasındaki kültürel farklılıkların göz önüne alınması gerekmektedir. Kaynak metinle eşit çeviri etkinliği, erek kültürün göz ardı edilmesi, kaynak metne olabildiğince bağlı kalmak anlamına gelmektedir. Bu da çevirinin dil dışı olguları ile olan ilişkisinin kısıtlamak demektir. Yazıcı bu konuda şöyle düşünmektedir.

Evrensel anlamda eşdeğerlik arayışına girmek ise, erek kültüre özgü unsurları gözden kaçırabilir. Bir başka deyişle, kaynak metinle dilsel olarak "birebir eşdeğerlik" arayışı çeviriyi kısıtlar. Bundan böyle, eşdeğerli ölçütüne dayalı dilbilimsel yaklaşımlarda kaynak metin ana belirleyici olarak erek kültüre özgü metin türü geleneklerinin de göz ardı edilmesine de yol açar (Yazıcı, 2007:30).

Hem yazılı hem de sözlü metinlerde kaynak metin odaklı eşdeğer çeviri yapmak bağlamından ve sözcük çevirisinden uzaklaşıp anlamı aktarmak, yorumbilimsel çeviri yaklaşımının özünü oluşturmaktır. Okurlarına belli mesajlar veren her bir metine yazar tarafından bazı gizli unsurlar yüklenmiştir. İşte bu gizli unsurların anlaşılması "metnin anlamını" çevirmekle mümkündür. Özellikle metin

çevirilerinde eşdeğerlilik verebilmek için sözcüklerin çevirilerinin yerine bu sözcüklerin neleri ifade ettiğini çözümlmek gerekmektedir. Bu tür bir çeviri süreci için de çevirmenin yorumlama yapması söz konusudur.

Metnin anlaşılır şekilde çevrilmesi konusunda D.Seleskovitch ve M.Lederer (1984) şöyle düşünmektedir. Çeviri işlemi, tanımı gereği iki bölüme ayrılır, biri anlamın kavranması, diğeri de ifadesidir. Bu ikinci evrede çevirmen, herkesin kendi dilinde ifade ettiği gibi, kendini ifade eder ve kendinden önce yazar gibi konuşur. Fakat kendini ifade etmek her zaman anlaşılacak demek değildir. Dürüst ve sadık bir şekilde çevirmek, farklı bir ifadeyle, anlaşılmanın yolunu bulmak ve anlaşılacak, doğru ifadeyi bulmaya yönelmektir (Akt. Durukan, 2013:263).

Eşdeğerlik tekniği iki metnin aynı durumu biçimsel ve yapısal olarak bütünüyle farklı araçlara başvurarak açıkladıkları çeviri tekniğidir. Bu durumda bir eşdeğerlik söz konusudur. Bu çoğunlukla iletinin bütününe ilgilendiren bir durum oluşturur.

Eşdeğerliklerin çoğu kalıplaşmışlardır ve kalıp, atasözü, adsıl veya sıfatsıl bileşikler gibi kalıpların erek dilde var olan eşdeğerliklerini bulmaktır. Uyarlama tekniği ise, çeviride iletinin gönderme yaptığı durumun erek dilde var olmadığı durumlarda uygulanmaktadır. Toplumdilbilim dili toplumsal bağlamı içerisinde somut dilden hareketle inceler.

Yorumbilimsel yaklaşımı benimseyen ve çeviride George Steiner'e göre, süreçte çevirmen, yazarın hissettiği ve düşündüğü şeyi onun gibi hissetmeye çalışır. Bu yüzden kendisini yazarın yerine koyar. Gerçek çeviri yabancı bir yapıt olarak okunmalı ve özgün yapıtın dilini yansıtmalıdır demektedir. Çeviride yorumlamanın zorluğunu açıklamak için Steiner çeviri çalışmasının her zaman yaklaşık olduğunu, çevirmenin, ilk bakışta bütünüyle yabancı niteliğine rağmen kaynak metne boyun eğdiğini ve kaynak metne inandığını, güvendiğini söyler. Eğer metne inancı olmazsa, onu çeviremez veya ancak birebir çeviriler yapabilir (Steiner, 1975).

Hollandalı genç araştırmacılar André Lefevere ve James Holmes 1970'lerde yazınsal çeviri yaklaşımı ile dilbilimsel çeviri yaklaşımı arasındaki karşıtlığı aşarak çeviriyi disiplinlerarasılığa taşımışlardır. Bu bağlamda özgün metnin yazarı ve çevirmen arasındaki ayrım bile tartışılmaktaydı, çünkü incelemenin amacı daha çok çevrilmiş metnin kendisiydi.

Yazın metin çevirisinde yorumlama

Kaynak metinlerin erek kültüre aktarımında, kültürel bağlamlar çerçevesinde çevrilmesi, anlamın çözümlenmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü sözcükler, kaynak metin içerisinde kendi kullanıldığı kültürel yaşam içerisinde anlam kazanmakta ve toplum yaşamı içerisinde dilin mantığı ile inilti duruma gelmektedir. Bu nedenle kaynak metnin anlamının yorumlanmasında eşdeğerli çeviri anlayışı yerine metnin kültürel bağlamının tercih edilmesi gerekmektedir.

Çeviri işlemlerine girişmeden önce çevirmenin özenli bir kaynak çözümlenmesi yapması gerekir. Eğer çeviri bir yazılım veya bir kodlu metin çevirisi ise, işlevsellik denetimi yapılır ve çevirisi yapılan iş görsel olarak kaynak ile karşılaştırılır. Eğer çeviri basılı bir belge ise baskıya hazır hale getirilir. Eğer çeviride

yerelleştirilmesi gereken grafikler bulunuyorsa, yeni grafikler oluşturulur. Kamu çevirmenlerinin çoğunlukla teknik çeviriler yaptıkları varsayılırsa; çevirmen, sağlık bilimlerinden, hukuk alanına kadar bir özel alan dili kullanılan bilim, meslek ya da uzmanlık dallarında yazılmış olan çeviri türleriyle ilgili çalışacak demektir. Bu tip metinlerin çevirisi bilgi aktarımını amaçlamaktadır. Bu tip çevirilerde de çoğunlukla uygulanan düz anlamsal nitelikli çeviri aktarmalarına başvurulacaktır. Eğer çeviri bir yazılım veya bir kodlu metin çevirisi ise, işlevsellik denetimi yapılır ve çevirisi yapılan iş görsel olarak kaynak ile karşılaştırılır.

Çevirmenlerin hemen hepsi eğitimleri sırasında çeviri amaçlı metin çözümlemesi türünde dersler almış olmalıdırlar. En azından eğitilmiş bir çevirmenden metinleri türlerine göre sınıflayabilmesi beklenir. Öncelikle de kaynak metni çözümlemesi ve erek dile nasıl aktaracağını görebilmesi gerekmektedir. Çevirmen metin çözümleme işleminde önce metni anlayabilmeli, kendi sözcükleriyle kaynak metni yeniden oluşturabilmelidir. Metnin amacı açıksa çözümleme işlemi rahatça yapılır, ancak metnin amacı katmanlar arasında saklanmışsa çevirmen metnin derinlemesine çözümleme çalışmalarına girişmekten çekinmemelidir. Çevirmen kaynak metne işlevsel yaklaşarak, metni çözümlerken erek metin ve erek metnin koşulları açısından doğru karar alabilmeyi hedeflemelidir (Eruz, 2008).

Metin çözümlemesi için uygulaması gereken birçok yöntem ve teknik bulunmaktadır. Okuma-anlama-işelleştirme kaynak metnin anlaşılması için mutlaka izlenmesi gereken bir işlemdir. Çevirmenden kaynak metnin katmanlarına girmesi, tek tek çözümlemesi ve yakaladığı anlam katmanlarını işelleştirmesi beklenir. Ancak bu sırada çevirmen metnin türü üzerinde kaynak kültürün etkisiyle yakaladığı izleri sürmeli ve metinlerarası yolculuğa çıkmalıdır. Metinde bulacağı metin içi ve metin dışı göndermelerle metni çok daha iyi anlayabilecektir. Çevirmen, metni çözümleme işleminde ne kadar çok zaman geçirirse ve ne denli ince ve özenli çalışırsa, kaynak metni erek metne o kadar doğru aktarabilir. Ayrıca çevirmen erek metne aktarması gereken bütüncül anlamı, alacağı doğru kararlarla pekiştirecektir. Böylelikle, erek metni, kaynak metne yaklaştıracak ve erek kültürün etkisiyle anlam sapmalarına uğramayacaktır. Metin çözümleme çalışmasında ilk atılacak adım metin türünün anlaşılması olmalıdır. Bu ise kaynak metnin ait olduğu kültür hakkında bilgiler edinmekten geçer. Yapacağı kaynak ve erek kültür karşılaştırması çalışmalarıyla mümkün olabilecektir (Eruz, 2008).

Çevirmenin çeviri işlemine başlamadan önce, metnin kime yönelik çevrileceğini ve nasıl bir dil kullanacağını bilmesi gerekmektedir. Çevirmen kaynak metinle baş başa kaldığında; metni defalarca okumalı ve işelleştirebilmek için etkin bir biçimde düşünmelidir. Metnin içinde bulunan harfler ve sözcükler çözümlenmek üzere çevirmenin belleğinde tanıdık öğelerle karşılaşmak zorundadır. Çevirmen bu aşamada metni çözümlemeye de geçecek bir anlamı olduğunu görmelidir, aksi halde sıkılacaktır, metin çevirmenin beklentisine uygun olduğu sürece ilginç olacaktır. Çevirmen metinle iletişime geçebilmelidir, metin çevirmeni yönlendirir ancak çevirmen de çözümleme işlemine hazır ve donanımlı olmalıdır (Eruz, 2008).

Dünya var olduğundan beri çeşitli şekillerde ve alanlarda uygulanan çeviri etkinliği değişik yönleri ile ele alınarak tartışılmıştır. Hatta nasıl çeviri yapılması

gerekliliği birçok dilbilimcinin ve eviribilimcinin tarafında araştırma konusu olmuştur. Bu anlamda ilk eviri kuramcılarını, hedef odaklı eviri anlayışını savunan Cicero ve kaynak odaklı eviri anlayışını savunan Horace'dur. eviribilimin bir bilim dalı olarak yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmasıyla birlikte, özgün bir bilim dalı olarak izleyeceği yol ve yöntemler için kuramların gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Çeviri sürecinin nasıl olması gerektiğini gündeme getiren eviri kuramları, aslında eviri ile i içe geçmiş durumdadır. Yazıcı'nın eviri kuramını ile ilgili görüşü şöyle dir: Kuramsal bilginin çeviriye geniş açıdan bakmayı öğrettiğini, çevirmenin ufkunu genişlettiğini, çevirinin sadece kaynak dil ve kültürü bilmekle yapılamayacağını, bunun için hedef dil ve kültür bilgisi ile araştırma ve yaratıcı düşünmeyi gerektiren bir eylem olduğunun bilincine varmasına vesile olduğunu belirtmektedir (Akt.Yalçın, 2015:53).

70'li yıllardan sonra eviribilim alanında özellikle erek-kültür çevirinin merkezi haline getiren betimleyici kuramlar ortaya çıkmıştır. evirmeni bir özne durumuna getiren eviri anlayışını ile eviri etkinliğinde sadece dilsel aktarım yapılmayacak, aynı zamanda kültürlerin buluşması sağlanacaktır. Bu anlamda çevirmenin her iki kültürü de çok iyi tanınması zorunluluğu görüşü dile getirilmiştir. Özellikle eviribilim alanında çok sık dile getirilen önemli bazı eviri kuramlarında, çevirmenin eviri etkinliği sürecinde yapması gerekenlerle ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır. Yunancada hedef, amaç, gaye, kasıt anlamına gelen Skopos kelimesinden oluşturulan kuramda her yapılan eylemin bir amacı söz konusudur. Skopos kuramında kaynak metinde mevcut kültürel özellikler çok önemlidir. Kültürel öğelerin erek metne yansıtılması çevirmenin her iki kültürü de tanınması ile mümkün olmaktadır. Kaynak metinde konu olan kültürel öğeler, çevirmen tarafından doğru algılanıp yorumlandıktan sonra erek kültüre aktarılabilir. Çevirmen kaynak metnin oluştuğu kültürel ortamını ne kadar iyi tanırrsa o kadar başarılı bir erek metin oluşturabilir. Bu anlamda Eruz şöyle düşünmektedir. Skopos kuramında "kaynak metinle erek metin arasında bir "arz-talep" ilişkisi vardır. Erek metnin kaynak metinden talep doğrultusunda yararlanmakta ve talep doğrultusunda erek metin oluşmaktadır.

Çevirmen çok iyi bir gözlemci, eviri bağlamına göre yorumlar yapan, kararları alan bir kültür uzmanıdır (Eruz, 2003:54).

oğul Dizge Kuramını, ek ve Rus yapısalcılardan esinlenmiş olan Itamar Even Zohar tarafından eviribilim alanına getirilmiştir. Çeviriyi sınırlandırmadan tarihsel bir süreç içerisinde kültürün pratikte uygulandığı değişen toplum içerisinde edebiyatın üstlendiği rolün incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çevirmen belli bir kültür dizgesi içerisinde eviri metinlerini kültürel etkinlikler çerçevesinde ele alması gerekmektedir. Bu konuda Yalçın şöyle düşünmektedir. oğul Dizge kuramını, çeviriyi kültürel faaliyetler çerçevesinde ele alarak çevirmenin kültürel yola başvurması gerektiğinin ve eviri metinlerinin kaynak metinlerden başka, çeşitli unsurlarla da ilişkili olduğunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Yalçın, 2016:58).

Erek odaklı eviri kuramını Gideon Toury tarafından oluşturulan bir kuramdır. Çeviri erek metin için yapılmaktadır ve erek kültür içerisinde anlam kazanmaktadır. Ayrıca Toury kültür dahiline yaptığı çalışmalara norm kavramını da dahil etmiştir.

Erek metinle kaynak metin ilişkisinde eşdeğerlik durumunu belirleyen çeviri normlarıdır. Toury kuramında çeviri alanına “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” gibi iki kavramı kazandırmıştır. Çevirmen, kurama göre bu normlara uyarak erek metin olan çeviri ürüne kabul edilebilir uygunlukta bir çalışma yapmalıdır. Bu kuramın çeviribilim alanına bilimsel bir kimlik kazandırdığı konusunda Yazıcı ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir. Bu kuramın en önemli özelliği, inceleme malzemesini çeviriler üzerine odaklayarak çeviribilim yönünü belirlemesidir. Bu şekilde, bilim dalının dilbilim ve filolojilerden farklılığına dikkat çekerek bağımsız bir bilim dalı olarak kimliğini ortaya çıkarmış ve akademik çevrede kabulüne katkıda bulunmasını sağlamıştır (Akt.Yalçın,2016:62).

Eylem odaklı çeviri kuramı çeviribilimci Holz Maenttaeri tarafında geliştirilen ve erek metinle kaynak metin ilişkisini “işlev” açısından değerlendiren bir kuramdır. Çeviri eyleminde çeviri ve çevirmenin erek kültürdeki işlevi ön plana çıkarılmıştır. Maenttaeri'nin eylem planında sadece erek kültür değil aynı zamanda toplumun kuralları da göz önünde tutulmalı ve sosyo-kültürel bir zeminde kültürlerarası iletişim oluşturulmasını hedefleyen bir kuramdır. Bu arada çevirmen, toplumsal bir işin ve işleyişin parçası olarak ön plana çıkmaktadır.

Çevirmen uzman konumundadır. Kendi kültürel birikimleriyle çeviri eylemini gerçekleştirir. Tosun'a göre eylem odaklı kuramda çevirmen şu şekilde ifade edilmektedir. Holz- Maenttaeri, çevirmenin kendisinin de kültür içinde bir sistem olduğunu söyler. Metin gibi çevirmen de çeviri olayını gerçekleştirirken, durağan bir yapıdan hareketli bir yapıya geçer. Bu sırada çevirmenin toplumsal rolü, psikolojik özellikleri vs. metinle ilişki içerisine girer. Bu şekilde yeni metin olan çeviri metin açık bir sistem olarak farklı bir bağlamda oluşmuş olur (Tosun, 2017:140).

Pekiştirme soruları (Пысықтау сұрақтары):

- 1) Eşdeğerlik kavramının tanımını yapınız.
- 2) Eşdeğerliğin türleri hakkında bilgi veriniz.
- 3) Yazın metin çevirisinde eşdeğerlik kavramını örneklerle açıklayınız.
- 4) Yazın metin çevirisinde yorumlama olayını tasvir ediniz.

Kaynaklar (Әдебиеттер):

1. İletişim ve Medya Bağlamında Çevirmen Başvuru Kitabı. –İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 2021.
2. Eruz S. Akademik Çeviri Eğitimi. –İstanbul: Multilingual, 2008.
3. Тарақ Ә. Жақсылықов А. Аударма теориясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
4. Yazıcı M. Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları. – İstanbul, Multilingual: 2005.
5. Әбішева К.М., Рахимжанов Қ.М. Аударма теориясы мен практикасының негіздері: Оқулық. – Астана: Тұран-Астана, 2014. -243 б.

6. Ateşman E. Kültürel Farklardan Kaynaklanan Çeviri Sorunları ve Çözüm Önerileri. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2001 (18), s. 29-35.
7. Eruz S. Çeviriden Çeviribilime. –İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2003.